

Dr. Simonik Péter:

**Honnan jöttek és merre tartottak? Adalékok a tatabányai zsidóság demográfiájához
(1868-1945)**

A négy község Tatabánya, Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida egyesítésével 1948-ban megalakult Tatabánya város története szorosan egybeforrt a település(ek) életét meghatározó szénbányászat históriájával. Ez a szemlélet az utóbbi évtizedekben megjelent helytörténeti munkákat is meghatározta, hiszen a település múltjának feltárására vállalkozó szerzők többsége is az iparfejlesztés és iparfejlődés mentén vizsgálta a 19. század végén és a 20. század elején az elődközségek életében bekövetkezett gazdasági, társadalmi és politikai változásokat.

A gazdaság- és politikatörténeti szempontok előtérbe kerülése egyúttal háttérbe is szorította azt az egyébként nagyon fontos kérdést, hogy ezen változások milyen hatást gyakoroltak az itt élő népesség életére és mindennapjaira.

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (MÁK Rt.) gazdasági tevékenységének megindulása jelentős demográfiai változásokkal is együtt járt, mivel a helyben rendelkezésre álló, mezőgazdasági munkához szokott népesség sem létszámában, sem pedig összetételében nem tudta kielégíteni a századfordulótól dinamikusan fejlődő bányatársaság növekvő munkaerőigényét.

Az 1890-ben alig 4.000 lakost számláló Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida népessége 1900-ra közel 10.000 főre növekedett, majd 1941-re pedig már Tatabánya községgel együtt pedig a 38.000 fős lélekszámot is megközelítette.¹ A népességszám emelkedése szorosan összefüggött azzal a ténnyel, hogy az 1920-as évekre a vállalatnál foglalkoztatott munkavállalók közel 80%-a tartozott az ún. telepített munkások körébe, azaz többségük az ország távolabbi részeiből, esetleg az országhatáron túlról érkezett a MÁK Rt. tatabányai bányatelepére.²

A különböző kulturális háttérrel rendelkező csoportok megjelenésének azonban egy további következménye is volt, hiszen jelentős mértékben át is alakította a helyben élő népesség etnikai szerkezetét. A Tatabánya elődközségeiben élő népességre már a bányanyitást megelőző időszakban is jellemző volt az etnikai szempontú heterogenitás, mivel Alsógalla és

---

¹ Tatabánya története I. kötet. (Szerk.: Gombkötő Gábor-Horváth Géza) Tatabánya 1972 p. 55.

² Alliquander Ödön: Magyarország bánya- és kohóipara az 1912-1926 évben. Bp. 1931 p. 96.

Felsőgalla népességének többsége német, Bánhida lakosai pedig szlovák és magyar gyökerekkel rendelkeztek.

A bányavállalat telepítési politikájának eredményeképpen azonban a térség települései még heterogénebbé váltak, amely változás az etnikai színezetű konfliktusok megjelenésének esélyét, vagy pedig a más csoportokkal szembeni tolerancia erősödését egyaránt eredményezhették. Amint arra már egy korábban megjelent írásunkban is utaltunk az etnikai sokszínűségből eredő problémák jelentőségét a MÁK Rt. vezetői viszonylag korán felismerték, ezért már a bányanyitást követő első évektől kezdve – részben a társulat által működtetett oktatási és kulturális intézmények révén- konkrét lépéseket is tettek az eltérő értékekkel és normákkal rendelkező munkavállalók elmagyarosításának irányába.³

Egy etnikailag kevert népességgel bíró település lakóiról joggal feltételezhetjük, hogy inkább be- és elfogadóbbak, semmint kirekesztőek a tőlük eltérő értékekkel és normákkal rendelkező csoportok tagjaival szemben, s talán ez a fajta nyitottság egyúttal olyan csoportok betelepülését is lehetővé teszi, akiket a többségi társadalom tagjai sokáig nem tekintettek velük egyenrangúnak. A századforduló Magyarországon ebbe a körbe sorolhatjuk az izraelita felekezethez tartozó személyeket és családokat is, akiket hol etnikai, hol pedig vallási csoportként definiáltak.

A Tatabánya elődközsegeiben élő zsidó közösségről és annak tagjairól viszonylag keveset tudunk, holott társadalomtörténeti szempontból igazán érdekes folyamatok együttes jelenlétéről beszélhetünk térségünkben. A MÁK Rt. gazdasági tevékenysége éppen akkor kezdődött meg Komárom vármegyében, amikor a magyarországi zsidó népesség egy részének helyzetében is jelentős változások következtek be.

Az előbbieken leírtak alapján jelen tanulmányunk elsődleges célja annak vizsgálata lehetne, hogy a Tatabánya elődtelepüléseire beköltöző izraelita felekezetű személyeknek és családoknak miként sikerült beilleszkedniük a helyi társadalomba. A feltételes módon azonban azt jelzi, hogy a jelen pillanatban rendelkezésünkre álló források alapján nem lehet megnyugtató választ adni erre a kérdésre.

A közel fél évtizede megkezdett kutatómunkánk során magunk is megtapasztalhattuk, hogy a helyi zsidóság történetének feldolgozatlansága részben a források hiányára, részben pedig a megmaradt dokumentumok szórvány jellegére volt visszavezethető. A történelmi Komárom vármegye levéltárának jelentékeny része – javarészt rendezetlenül- Szlovákiában

---

³ Simonik Péter: Menni vagy maradni? A munkavállalók migrációját befolyásoló tényezők a tatabányai bányatelepen (1896-1945). In: Tatabányai Múzeum 2010 (Szerk.: Kisné Cseh Julianna). 2011 p. 173-186.

található, Alsógalla, Bánhida és Tatabánya községek irattári anyagai szinte teljes egészében megsemmisültek a második világháború időszakában és Felsőgalla nagyközség iratai is csak töredékes formában maradtak meg.

Mindezekből az is következik, hogy a téma iránt érdeklődő kutatóknak nem szabad meglegedniük a helyi zsidóságról szóló levéltári dokumentumok feltárásával, hanem törekedniük kell olyan kevésbé használt források feldolgozására is, amelyek némiképp kompenzálhatják a helyi zsidó közösségre vonatkozó konkrét dokumentumok hiányából eredő problémákat.

Jelen tanulmány elkészítését megelőző kutatómunkánk során mi sem kerülhettük meg a kevésbé használt források alkalmazását még akkor sem, ha ez jelentős többletmunkával is járt. A forráshiány miatt ugyan nem tudunk pontos választ adni arra a kérdésre, hogy a századfordulót követően Tatabánya elődközségeiben élő zsidó közösség tagjainak mennyire sikerült beilleszkedniük a helyi társadalomba, de arra egészen bizonyosan vállalkozhatunk, hogy bemutassuk kik is voltak ezek a betelepülő személyek és családok.

Az izraelita közösség tagjainak vizsgálata azonban számos fogalom előzetes tisztázását is szükségessé teszi. Ezek közül az első és talán legfontosabb annak meghatározása, hogy a kutató kiket is tekint majd zsidónak, illetve a zsidó közösség tagjainak. Miután e téren nincs egy általánosan elfogadott definíció (vagy a második esetben konkrét névsorok), ezért célszerűnek tartottuk a társadalmi egyenlőtlenségek oldaláról megközelíteni a kérdést.

Kutatásunkban zsidónak tekintettük mindazokat, akiket a korabeli dokumentumokban zsidóknak (vagy az izraelita felekezethez tartozónak) tüntettek fel. Természetesen magunk is tisztában vagyunk azzal, hogy ezen megközelítés sem tökéletes, de amint azt a 20. század első felének történései is igazolják ebben az esetben nem feltétlenül az egyén öndefiníciója a fontos, hanem az, hogy a többségi (tehát a nem zsidó) társadalom tagjai zsidóknak tekintették-e őket vagy sem (ld. a zsidótörvények vonatkozó rendelkezéseit).

A zsidó közösséghez való tartozás (tagság) fogalmát jelen esetben kissé kiterjesztett értelemben használjuk, mivel úgy gondoljuk, hogy a társadalmi előnyökből és hátrányokból való részesedés a vizsgált időszakban független volt attól, hogy valaki gyakorolta-e hitét vagy sem. Mindezek alapján azt is feltételezhetjük, hogy a helyben élő zsidó lakosokat a többségi társadalom még akkor is egy közösség tagjainak tekintette, ha az egyetlen kapocs köztük a lakóhely azonossága volt. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a mai Tatabánya területén az általunk vizsgált időszakban kezdetben három, majd Tatabánya község megalakulását

követően négy település létezett. Miután a bányászat fejlődése erőteljesen rányomta bélyegét az elődközségek 20. századi történetére, ráadásul a bányatelek számbeli növekedésével egyes településrészeket hol az egyik, hol pedig a másik községhez csatolták, ezért célszerűnek tűnik a négy település zsidó lakosságát együttesen vizsgálnunk.

A források hiányából eredő problémák miatt keresnünk kellett egy olyan forrástípust is, amely kellően megbízható és viszonylag pontos adatokat szolgáltathat az itt élő zsidó népességről, ugyanakkor ezekből kiindulva egyéb dokumentumok felhasználása is lehetővé válhat.

A helyben élő izraelita populációról, annak összetételéről és szerkezeti változásairól a legpontosabb adatokat a különböző összeírásokból, majd a 19. század második felétől meginduló népszámlálások eredményeiből nyerhetünk, de haszonnal forgathatjuk dr. Edelenyi-Szabó Péter Komárom vármegye felekezeti és nemzetiségi viszonyait elemző, 1927-ben megjelent munkáját is. Az előbb említett források ugyan alkalmasak a népességszám időbeli változásainak bemutatására, de kevésbé pontos képet adnak a népszámlálások között eltelt időszak demográfiai szempontból lényeges történéseiről. Mindezek miatt szükségesnek tartottuk olyan egyéb forrástípusok bevonását is, mint amilyenek az egyházi és állami anyakönyvek.

Magyarországon 1895-ig felekezetenként rögzítették a születésekre, házasságkötésekre, valamint a halálozásokra vonatkozó adatokat az erre rendszeresített anyakönyvekben. Ezt követően az állami anyakönyvvezetés megindulásával ezen adatok nyilvántartása az állami szervek feladatává vált. Az anyakönyvi bejegyzések amellet, hogy tartalmazzák a születések, házasságkötések és halálozások tényét számos egyéb információt is szolgáltatnak az adott település lakóiról és szokásairól. Ezen forrástípus felhasználása különösen hasznos lehet kisebb települések esetén és főleg olyan időszak vizsgálatakor, amikor nem állnak rendelkezésre egyéb dokumentumok. Az anyakönyvi bejegyzések tudományos igényű feldolgozásának módszerei közül ki kell emelnünk az ún. családrekonstrukciós vizsgálatokat, amelynek hazai meghonosítása Andorka Rudolf nevéhez fűződik. Andorka a 18-19. századi ormánsági egykerendszer vizsgálatához használta fel ezt az angolszász országokban meglehetősen népszerű metódust.

Az anyakönyvi bejegyzésekben szereplő adatok feldolgozása azonban hasznosnak bizonyulhat olyan esetekben is, amikor nem áll rendelkezésre elegendő egyéb forrás a társadalmi változások vizsgálatához. Miután a tatabányai zsidóság esetében is ezzel a

problémával kellett szembenéznünk, ezért –némi módosítás után– magunk is a családrekonstrukciós vizsgálat alkalmazása mellett döntöttünk.

Az egyházi anyakönyvek közül felhasználtuk a Tatai Izraelita Hitközség által 1868-1895 között vezetett születési, házassági és halotti anyakönyveket, mivel Tatabánya elődközségeiben élő hívek a tatai hitközséghez tartoztak, valamint Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla 1895-1945 és Tatabánya község 1902-1945 közötti születési, házassági és halotti állami regisztereinek másodpéldányait is.⁴

A hitközség anyakönyvi bejegyzéseiben szereplő valamennyi elődközségekben történt születésre, házasságkötésre és elhalálozásra vonatkozó adatot kigyűjtöttük és ugyanezt tettük a négy elődközségben vezetett anyakönyvekben lévő adatokkal is. Ez utóbbiak esetében viszont a felekezeti hovatartozástól függetlenül valamennyi bejegyzést (esetenként több ezret is) át kellett néznünk ahhoz, hogy ezek közül kiválogathassuk az izraelita felekezetűek születésére, házasságkötésére és halálozására vonatkozó információkat. /Az állami anyakönyvekben egészen az 1940-es évek végéig feltüntették a felekezeti hovatartozást./

A kigyűjtött adatokat rendeztük, a házassági anyakönyvi bejegyzésekből számítógépes adatbázist készítettünk, ezáltal elemzésre alkalmas formába is hoztuk. A születési és házassági adatok felhasználásával kísérletet tettünk az egykor Tatabánya elődközségeiben élt zsidó családok családfáinak elkészítésére is, amelyek további adalékot nyújthatnak a közösség tagjainak jobb megismeréséhez.

Amint arra már egy korábbi tanulmányunkban is utaltunk az első zsidó családok betelepülésére a 18. század második felében került sor.⁵ Ez az évszázad azonban számos jelentős változást is hozott a mai Tatabánya elődtelepülései életébe, hiszen a térség életét meghatározó Eszterházy-család akkor kezdte meg a 150 éves török uralom negatív következményeinek felszámolását.

A tatai uradalom vezetői ezzel egy időben célként tűzték ki a törökdúlás alatt elnéptelenedett falvak újbóli benépesítését is. Telepítési politikájuk eredményeként német telepesek beköltöztetésével tették ismételten lakottá Alsó- és Felsőgallát. Gazdaság-szervező tevékenységüknek köszönhetően pedig a tatai uradalom a térség gazdasági életének is fontos központja lett.

⁴ Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára XV/80. és XV/32/2/29. Ezen forrásokra a későbbiekben külön nem hivatkozunk.

⁵ Simonik Péter: Egy elfeledett közösség. Adalékok „Tatabánya, Felsőgalla, Alsógalla Izraelita Fiókhitközség” megalakulásának és működésének történetéhez. In.: Tatabányai Múzeum 2011. (Szerk: Kisé Cseh Julianna-Kiss Vendel) Tatabánya 2012 p. 67-75.

Az uradalmi gazdálkodás jövedelmezőbbé tételében jelentős szerepet kaptak azok a zsidó családok, akik kocsmák vagy épületek bérlőiként (árendásként), valamint gabonakereskedőként kapcsolódtak be a helyi gazdaság vérkeringésébe. Az uradalmi központtól távolabb eső településeken csak egy-két zsidó család letelepedését engedélyezték, s ezen gyakorlatnak megfelelően 1768-ban már négy zsidó családfő jelenlétét is feljegyezték az alsógallai, felsógallai és bánhidai források.⁶

A 19. század első feléből származó adatok is azt jelzik, hogy a helyben élő izraelita népesség számbeli gyarapodása nem az újonnan betelepülő családoknak, hanem a már itt élő familiákban született gyermekek magas számának volt köszönhető. Ehelyütt azonban szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok sem minden esetben megbízhatóak. A vármegye felekezeti viszonyait elemző és meglehetősen hiteles kútfőnek tekinthető dr. Edelenyi-Szabó Péter 1927-ben kiadott munkája pl. 1869-ben 38 zsidó családtag jelenlétéről számol be, de ha kézbe vesszük az 1869-es összeírás eredeti kérdőíveit, akkor ebből kiolvasható, hogy Bánhidán hat, Felsőgallán pedig 20 zsidó személy élt.

1. táblázat Az elődközségekben élő teljes és zsidó felekezetű népesség megoszlása az 1880 és 1920 közötti népszámlálási adatok alapján (főben)⁷

	1880		1890		1900		1910		1920	
	teljes	zsidó	teljes	zsidó	teljes	zsidó	teljes	zsidó	teljes	zsidó
Alsógalla	562	-	614	1	5814	48	1622	30	1336	35
Bánhida	1617	12	1872	12	2220	30	3638	49	5005	32
Felsőgalla	1218	17	1299	18	1621	21	9563	108	13378	156
Tatabánya	-	-	-	-	-	-	8104	115	8491	112
Összesen	3397	29	3785	31	9655	99	22927	302	28210	335

Az 1880 és 1920 közötti népszámlálási adatokat feltüntető táblázatból jól látszik, hogy amíg negyven esztendő leforgása alatt az elődközségekben élő népesség több, mint nyolcszorosára, addig a zsidó lakosság lélekszáma tizenkétszeresére növekedett. Ez a jelentős emelkedés

⁶ Dr. Edelenyi-Szabó Péter: Komárom megye felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi vésztől napjainkig. Bp. 1927 p. 27.

⁷ Dr. Edelenyi-Szabó Péter: Komárom megye felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi vésztől napjainkig. Bp. 1927 p. 27.

azonban nem feltétlenül jelentette az izraelita felekezethez tartozók össznépeségén belüli arányának változását, mivel az a vizsgált időszakban éppen csak elérte vagy csak kismértékben haladta meg az 1%-os értéket.

A teljes népesség (ezen belül a helyi zsidóság) számbeli gyarapodása szoros kapcsolatban állt az 1896-tól meginduló szénbányászattal. A széntermelés, majd a szénre épülő iparágak fejlődése jelentős tömeget vonzott a mai Tatabánya területére és mindeközben meg is változtatta az itt élő népesség foglalkozásszerkezetét. Amíg 1900-ban az elődközségekben élő népesség 30%-a dolgozott a mezőgazdaságban, addig arányuk 1930-ra 8,6%-ra csökkent, s ugyanezen időszak alatt 9,9%-ról 18,6%-ra emelkedett a nem ipari foglalkozást űzők aránya. Ez utóbbi csoportban megtalálhatjuk a helyi zsidóság képviselőit is, akik ezekben az esztendőkből az üzleti lehetőséget meglátva az elődközségekben való letelepedés mellett döntöttek. A század első három évtizedében a zsidók lélekszáma ugyan növekedett, de területi megoszlásukban jelentős különbségek mutatkoztak.

A négy elődtelepülés közül egyedül Felsőgalla volt az, ahol 1900 és 1930 között a helyben élő zsidóság lélekszáma folyamatosan gyarapodott és 1930-ra már a 192 főt is elérte.⁸ Alsógallán viszonylag későn, 1890-ben jelentek meg az első izraelita lakosok és létszámuk 1900 után – Bánhidához és Tatabányához hasonlóan- már csökkenő tendenciát mutatott.

A 19. század vége azonban nem csak a térség iparának fejlesztését hozta magával, hanem országos szinten jelentős változások következtek be a honi zsidóság életében is. Az 1860-as évek végén sor került egyenjogúsításukra, 1895-ben az izraelita vallás az állam által elismert és támogatott ún. bevett vallások közé került és a modernizáció okozta változások pedig szükségessé tették a zsidóság helyzetének újraértékelését is. Az 1868/69-es ún. izraelita egyetemes gyűlés (vagy kongresszus) eredményeképpen a korábban egységes zsidóság három részre szakadt. Az ortodox, a status quo ante és a neológ irányzatok képviselői ugyanis eltérő módon vélekedtek a zsidóság polgárosodásáról és a vallási hagyományok megőrzésének fontosságáról.

A Tatai Izraelita Hitközség a neológ irányzathoz csatlakozva elismerte a zsidók polgárosodásának szükségességét, ugyanakkor tagjai továbbra is fontosnak tartották a vallási hagyományok egy részének megőrzését is. Miután az elődközségek területén élő hívek a tatai hitközséghez tartoztak, s majd az 1920-as években lépéseket tettek egy saját fiókhitközség megalakítására is, ezért joggal feltételezhetjük, hogy ők is osztották a kecskeméti neológok

---

⁸ Dr. Magyar Zoltán – Kiss István: A közigazgatás és az emberek. Bp. 1939 p. 62.

azon véleményét, amely szerint „úgy kívánnak a nemzet részesei lenni, hogy a „polgárokká” való fejlődés mellett egyúttal „jó zsidók” is maradjanak”.⁹

Mivel a jó polgárrá válás egyik fontos feltétele az volt, hogy a zsidók nyíltan vállalják és hangsúlyozzák magyarságukat, úgy ezt a neológok készséggel meg is tették. Az asszimilálódás szükségességének el- és felismerése a népszámlálási adatokban is jól tetten érhető, s mondhatjuk ezt annak ellenére is, hogy tisztában vagyunk a cenzus felvétele során alkalmazott módszerek esetleges korlátaival.

Az 1880-as esztendő volt az első, amikor a népszámlálási adatfelvétel során rákérdeztek a megkérdezettek anyanyelvére is. Az 1900-as és 1910-es összeírások erre vonatkozó kérdése viszont már másként határozta meg az anyanyelv fogalmát. („Mi az anyanyelve, vagyis az a nyelv, a melyet magáénak vall s legjobban és legszívesebben beszél?”)

Mivel ez utóbbi megfogalmazás viszont már inkább érzelmi alapon közelítette meg az anyanyelv kérdését, ezért nem meglepő, hogy a 20. század első két népszámlálásainak eredményei a magyar anyanyelvűek jelentős növekedését mutatták.¹⁰

Az elődközségeken élő zsidó népesség körében felvett 1880-as népszámlálási adatok szerint 38%, egy évtizeddel később pedig már 64,5% volt a magukat magyar anyanyelvűeknek vallók aránya. Az 1900-ra háromszorosára (99 fő) növekvő helyi zsidóság körében 92%, s 1910-re pedig a szintén háromszorosára duzzadt (302 fő) népességben belül már 95% volt a magyar anyanyelvűek aránya.¹¹

Ezek az adatok a korábbiakban említett módszertani problémák ellenére is azt jelzik, hogy a helyben élő zsidóság tagjai már 1880-tól elindultak a nyelvi asszimilálódás útján. Ezt erősítik meg azok a népszámlálási adatok is, amelyek körükben a német anyanyelvűek arányának változását jelzik. Amíg 1880-ban az elődközségeken élő izraelita felekezetűek 55%-a volt német anyanyelvű, addig 1910-re arányuk 3,9%-ra csökkent. A rendelkezésünkre álló adatokból az azonban nem tudható, hogy a német anyanyelvűek között mekkora arányt képviseltek a jiddis nyelven beszélők, akiket a korabeli statisztikai adatgyűjtések során szintén ebbe a kategóriába soroltak.

⁹ Ö. Kovács József: Zsidók a kecskeméti társadalomban a XIX. század második felében. In: Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon (Szerk.: Varga László) Bp. p. 128.

¹⁰ Gyáni Gábor-Kövéry György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. 1998 p. 133.

¹¹ Dr. Edelenyi-Szabó Péter: Komárom megye felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi vésztől napjainkig. Bp. 1927 p. 27.

Az 1910-es adatok ismeretében azt azonban szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a felvett kérdőívekben 62% volt azon személyek aránya, akik magyar anyanyelvűnek, de németül beszélőnek tartotta magát. Mindezek alapján nem lehetünk egészen biztosak abban, hogy a magukat 1910-ben magyar anyanyelvűnek tartók többsége valóban az is volt. A német nyelv ismerete viszont azt is jelezheti, hogy a kétnyelvűség a helyben élő zsidó közösség tagjai számára jelentős gazdasági előnyökkel is járhatott, amely egyrészt a gazdasági életbe való bekapcsolódásukat, másrészt viszont a helyi társadalomba való beilleszkedésüket is elősegíthette.

A népszámlálási adatokból az is jól kiolvasható, hogy 1880 és 1910 között közel tízszeresére növekedett az izraelita felekezethez tartozók aránya, az azonban nem tudható, hogy ez a változás mennyiben volt köszönhető a zsidóság elődközségekre való beáramlásának és mennyiben a már itt élő családok természetes szaporodásának. Az a konkrét arányok ismerete nélkül is feltételezhető, hogy a századfordulón egy ilyen mértékű népességnövekedés ritkán volt magyarázható a lakosság természetes szaporodásával.

2. táblázat Az élveszületések és a halálozások számának alakulása az elődközségekre élő zsidó népesség körében (1868-1945)

	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás
1868-1880	15	6	+ 9
1881-1890	12	14	- 2
1891-1900	22	10	+ 12
1901-1910	70	19	+ 51
1911-1920	72	34	+ 38
1921-1930	44	30	+ 14
1931-1940	18	35	- 17
1941-1945	3	13	- 10
Összesen	256	161	+ 95

A természetes szaporodás mértékét a születési és a halotti anyakönyvi bejegyzésekben található adatok segítségével vizsgálhatjuk. Az elődközségekre élő zsidó felekezetű népességre a 19. század végén mérsékelt szaporodás volt jellemző. A századfordulót követő első három évtizedben az előzőekhez képest intenzívebb népességnövekedés figyelhető meg.

1930 után viszont a halálozások száma már meghaladta a születések számát. Az 1900 és 1930 közötti időszak pozitív mérlege elsősorban a zsidó populáció korszerkezetével hozható összefüggésbe. A korábbiakban vizsgált népszámlálási adatok azt mutatták, hogy 1890 és 1900 között háromszorosára nőtt az elődtelepüléseken élő izraelita felekezethez tartozók aránya, s ezen növekedést befolyásoló tényezők között a migrációt is megtalálhatjuk.

A 19-20. század fordulóján a magyarországi zsidó népesség –különösen a fiatalabb, nyelveket beszélő, vállalkozó szellemű férfiak- körében mindig is kiemelkedő szerepe volt a migrációnak, amelynek elsődleges célja a gazdasági (üzleti) lehetőségek felkutatása, illetve a későbbiekben önálló gazdasági tevékenység folytatását elősegítő szakmai tapasztalatok megszerzése volt.¹²

A századforduló első évtizedeiben ezen célok elérésére komoly lehetőség kínálkozott a MÁK Rt. fennhatósága alatt álló településeken is. Az 1900-1930 közötti időszak azonban nem csak a pályakezdés és a karrierépítés éveit voltak a 20-as évek elején járó betelepülő zsidó férfiak számára, hanem a családalapításé is, s vélhetően ezzel függhetett össze a 20. század első harmadában megfigyelhető magasabb születésszám is. A halálozások számának alacsonyabb volta is elsősorban azzal függhetett össze, hogy a fiatal korszerkezetű helyi zsidó népesség körében eleve kisebb esélye volt a korai elhalálozásnak.

A kedvezőbb halandósági mutatók azonban nemcsak Tatabánya elődközségeire volt jellemző, hanem országos szinten is megfigyelhető volt. A kérdéskört mélyebben vizsgáló Karády Viktor szociológus kutatásaiban azonban arra is rávilágított, hogy ezen jelenség nem csupán a zsidóságra volt jellemző, hanem arra rétegre is, amelyhez a polgárosodás útjára lépett izraelita felekezetűek tartoztak.¹³

3. táblázat Az éveszületések és a csecsemőhalandóság alakulása az elődközségeken élő zsidó családok körében 1868 és 1945 között (főben és százalékban)

	Éveszületés	Csecsemőhalálozás	Csecsemőhalandóság
1868-1880	15	3	20
1881-1890	12	6	50
1891-1900	22	4	18

¹² Karády Viktor: Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá?. In: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. (Szerk.:Karády Viktor) Bp. 1997 p. 179.

¹³ Karády Viktor: Zsidó identitás és asszimiláció Magyarországon. ?. In: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. (Szerk.:Karády Viktor) Bp. 1997 p. 74.

1901-1910	70	12	17
1911-1920	72	4	5,5
1921-1930	44	7	15,9
1931-1940	18	1	5,5
1941-1945	3	1	33,3
Összesen	256	38	14,8

Az 1868-1945 között keletkezett halotti anyakönyvi bejegyzések azt jelzik, hogy a vizsgált időszakban a halálesetek kétharmada a 0-10 éves és az 50 év feletti korosztályokban következett be. Az elhunyt 161 fő közel fele (45,9%) tartozott az idősebb generáció tagjai közé és minden harmadik a legfiatalabbakéhoz.

A halandóságra vonatkozó adatok közül ki kell emelnünk a 0-1 éves korosztály halálozási viszonyait tükröző csecsemőhalandósági adatokat, amelyek nem csupán a korabeli közegészségügyi és higiénés viszonyokról adnak megbízható képet, de némiképp utalhatnak is bizonyos társadalmi problémák jelenlétére is.

A 20. század első felében megjelent egészségstatisztikai munkák szerzői a csecsemőhalandóság optimális mértékét négy százalékban határozták meg, ám a korabeli hazai és nemzetközi adatok ennél lényegesen kedvezőtlenebb (20-25%) képet mutattak. A Tatabánya elődközségeiben született zsidó gyermekek halandósági adatai mind az országos, mind pedig a helyi statisztikákhoz képest jobb helyzetről árulkodnak. Amíg 1901 és 1910 között országos szinten az 1 éven aluli csecsemők halandósága a 21%-ot is elérte, addig a négy településen ugyanebben az időszakban születettek körében ez az arány 17% volt.¹⁴

Ennél lényegesen jobbnak mutatkoztak a következő évtized adatai, amelynek 5,5%-os helyi aránya már-már megközelítette a kívánatosnak tartott négy százalékos értéket. Ezen jelentős mértékű csökkenés mögött meghúzódó lehetséges okokról nem sok mindent árulnak el a korabeli források, ráadásul a bányavállalat levéltári dokumentumaiból az is kiolvasható, hogy az 1910-es évek folyamán az elődtelepülések területén olyannyira romlani kezdtek a csecsemőhalandósági mutatók, hogy már a kritikusnak tekinthető 20%-os értéket is megközelítették.¹⁵

¹⁴ Dr. Szél Tivadar: Egészségügyi statisztika. Bp. 1930 p. 292.

¹⁵ Simonik Péter: Az anya- és csecsemővédelmi munka megszervezése a tatabányai bányatelepeken. A „Tatabányai Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére” története 1926-1940. In: A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve. (Szerk.: Monostori Imre – Nász János – Takács Anna) Tatabánya 2006 p.148

Miután a községi adatok forrásai is a születéseket és a halálozásokat rögzítő anyakönyvek (pontosabban maguk az anyakönyvvezetők) voltak, ezért esetleges statisztikai hibáról jelen esetben nem beszélhetünk. Az eltérés inkább indokolható a helyi zsidóság és a többségi társadalom tagjai között meglévő életmódbeli (pl. higiénés viszonyok, a vallási előírásoknak megfelelő étkezés) és jövedelmi különbségekkel, sem mint egyéb tényezőkkel. Az egy éves koruk előtt elhunyt zsidó gyermekek körében a leggyakoribb halálokként a fejlődési rendellenességek, egyes emésztőszervi (pl. bélhurut) problémák, valamint légzőszervi megbetegedések szerepelnek.

Ezen okok mindegyike összefüggésbe hozható az egészségtelen táplálkozással, az anya terhesség ideje alatti életmódjával, valamint a rossz lakáskörülményekkel, azaz a kedvezőtlen társadalmi helyzetből eredő problémákkal.

A születési anyakönyvi bejegyzések két további adatot is szolgáltatnak a helyben születettek demográfiai és társadalmi jellemzőiről. Az 1868-1945 közötti születések esetében nem figyelhető meg a születésekre egyébként jellemző fiútöbblet. A vizsgált időszakban megszületett 275 gyermek közül (beleértve ebbe a halvaszületetteket is) 139 volt fiú, 134 fő pedig lány, két további gyermek nemét viszont nem tüntették fel az anyakönyvekben.

A megszületendő gyermekek társadalmi helyzetét jelentős mértékben befolyásolta, hogy házasságon belül vagy azon kívüli kapcsolatból származtak-e. A törvénytelen gyermekeket a második világháborút megelőző időszakban számos társadalmi hátrány érte pusztán amiatt, mert házasságon kívüli kapcsolatból származtak. Már a hétköznapi nyelvhasználatban elterjedt „zabigyerek” kifejezés is jól mutatja társadalmi megbélyegzésüket, s ez a stigma jelentős mértékben akadályozta későbbi társadalmi mobilitásukat is.¹⁶

A születési anyakönyvi bejegyzések azt jelzik, hogy Tatabánya elődközségeiben mindössze hat törvénytelen gyermek született zsidó felekezetű anyáktól. Ez a kétségtelenül alacsony szám elsősorban azzal függhetett össze, hogy az izraelita felekezethez tartozó családokban felnőtt lányok erősebb közösségi kontroll alatt éltek és ez a közösség jobban is szankcionálta a hagyományos értékektől és normáktól való eltérést. Ennek következtében a

---

¹⁶ Varga István: Törvénytelen születésű személyek mobilitási lehetőségei Magyarországon a két világháború között. In: Kötő-jelek 2007. Az ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve. (Szerk.:Némedi Dénes-Szabari Vera) Bp. 2008 p. 89-102.

családon belüli szigor csökkentette a nemi kilengések esélyét, a korai házasságkötés pedig eleve lehetetlenné tette a házasságon kívüli párkapcsolatok kialakulását.¹⁷

A születések számának vizsgálatakor nem kerülhető meg az a kérdés, hogy a század első három évtizedében tapasztalt növekedés egyértelműen arra volt-e visszavezethető, hogy a helyben élő zsidó házaspárok gyermekvállalási hajlandósága növekedett vagy éppen ellenkezőleg ez az emelkedés csupán látszólagos volt, s inkább a propagatív korba került nők számbeli gyarapodása okozta a magasabb gyermekszámot (azaz egy-egy családban nem született több gyermek, csupán a gyermeket vállalni szándékozó nők száma emelkedett). Ezen kérdések megválaszolásához kétféle adatot szükséges megvizsgálnunk: az anyák életkorát az első gyermek születésekor és az egy családban született gyermekek számát.

A családrekonstrukciós vizsgálat módszereit felhasználva először a házassági anyakönyvi bejegyzésekből kiindulva 126 olyan házasságkötést sikerült azonosítanunk, ahol valamely fél izraelita felekezetű volt, majd a születési anyakönyvek segítségével meghatároztuk, hogy az adott házasságból hány utód született és az anya hány éves volt az első gyermek születésekor.

Azt feltételeztük, hogy akik helyben kötöttek házasságot azok ezen aktus és az első gyermekük születése között nem változtattak lakóhelyet, azaz az elődközségek területén regisztrált első születések valóban az elsők voltak az adott családban. Mindebből viszont az is következik, hogy ezzel a módszerrel csak azon gyermekek számát tudjuk meghatározni, akik Alsógallán, Felsőgallán, Bánhidán és Tatabányán születtek, az viszont nem tudható, hogy miként is alakult a községekből elköltöző családok gyermekszáma a későbbiekben.

A kapott eredmények elsősorban azt jelzik, hogy a helyben házasságot kötött párok gyermekvállalási szokásai milyen hatással voltak az itt élő zsidó populáció létszámára. A helyben kötött házasságok (126) közül minden harmadik volt olyan, amelyből utód is született. A 39 családban összesen 67 gyermek született, s ezen esetek jelentős részében (84,6%) a családok legfeljebb egy vagy két gyermekesek voltak és mindössze hat olyan famíliát sikerült azonosítanunk, ahol háromnál több gyermek született. Az alacsonyabb születésszámok mögött kétféle tényező együttes hatását mindenképpen feltételezhetjük: a tudatos családtervezését és az ezzel szorosan összefüggő gazdasági megfontolások előtérbe kerülését. A gazdasági szempontok beemelése a gyermekvállalással kapcsolatos döntésekbe azt jelzi, hogy ezen családokban egyre fontosabbnak tartották, hogy egy-egy utódra a család

---

¹⁷ Karády Viktor: A felekezetek közötti házasságok általános szociológiája a régi rendszer idején. In: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. (Szerk.: Karády Viktor) Bp. 1997 p. 224.

rendelkezésre álló anyagi javak közül minél többet fordítsanak, ezzel is elősegítve a következő generáció tagjainak mobilitását. Ez utóbbi fogalom alatt inkább a gazdasági életben való érvényesülést kell értenünk és nem a társadalmi megbecsültség növekedését.

A születésszám mérséklődése viszont szoros kapcsolatot mutat azzal is, hogy az anyák milyen életkorban hozzák világra első gyermeküket, hiszen minél későbbi időpontban következik be ez az esemény annál biztosabb, hogy az adott családban kevesebb gyermek fog majd megszületni annál, mint ami biológiailag lehetséges volna. Az általunk vizsgált 39 családban az első gyermek megszületésekor az anyák átlagos életkora 25 év volt, de az 1911 és 1940 közötti időszakból származó adatokból némi időbeli eltolódás is kiolvasható (ti. 22,7 évről 26,2 évre nőtt az anyák átlagéletkora). Az adatok értelmezésekor azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy jelen esetben meglehetősen kis elemszámról van szó.

A születési és a házasságkötési adatok egybevetésével feltárt kapcsolatok azonban csak keveset árulnak el az itt élő lakosság helyzetéről és népesedési viszonyairól. Az a tény, hogy a helyben kötött házasságok közül csupán minden harmadikból származott utód, valamint jelentősnek mondható azon zsidó családok száma (112), ahol a szülők házasságkötése nem helyben történt azt jelzi, hogy az izraelita felekezethez tartozó személyekre és családokra viszonylag nagyfokú térbeli mobilitás volt jellemző, tehát gyakran változtatták lakó- és munkahelyüket.

Mindezek miatt érdemes ezt a kérdést egy kicsit közelebbről is megvizsgálunk. Amint azt már a népszámlálási adatok elemzése során is láttuk, a zsidóság betelepülésének legfőbb oka az lehetett, hogy a bányanyitást követően meginduló gazdaságfejlődés számos új (üzleti) lehetőséget is kínált a helyi gazdasági életben magukat megméréteni szándékozó tömegeknek. Ezek alapján azt is feltételezhetjük, hogy a helyi népesség sokszínűsége, ha némiképp eltérő módon is, de az izraelita felekezethez tartozók körében empirikusan is megragadható. Ezen kérdéskör vizsgálatakor ismételten a házassági anyakönyvekben szereplő adatokra kell és lehet támaszkodnunk.

Az 1872-1945 közötti időszakban 126 házasságkötést regisztráltak az anyakönyvekben. Ezen házasságok 62%-át 1910 és 1939 között kötötték. A zsidó népesség migrációját két adat is jelezheti: egyrészt a házaspár lakóhelye a házasságkötés időpontjában, másrészt születési helyük. A helyben kötött házasságok több, mint a fele exogámnak tekinthető, azaz a házasságkötés időpontjában vagy a vőlegény vagy pedig a menyasszony nem lakott a mai Tatabánya területén. Ez az adat némileg a házassági piac szűk voltát is jelzi, hiszen ezen személyek egy része vélhetően azért választott partnert az

elődközségek kivüli településekről, mert helyben már nem talált magának megfelelő társat. A potenciális jelöltek számának csökkenését mutatja, hogy a legtöbb exogám házasság (53%) az 1920 és 1939 közötti időszakban kötött, azaz vélhetően erre az időszakra fogytak el a párválasztás előtt állók a négy községben.

A kínálat szűk volta elsősorban a házasodni szándékozó férfiakat érinthette, hiszen ők képezték az asszimilálódni szándékozó zsidók legmobilabb csoportját. Ezek az életút korrekcióban gondolkodó, vállalkozó szellemű, komoly alkalmazkodóképességgel rendelkező, nyelveket beszélő fiatal férfiak voltak azok, akik a leggyakrabban választották lakó- és munkahelyül a gazdasági lehetőségeket kínáló településeket, így a párválasztási problémák is leginkább a körükben jelentek meg.¹⁸

4. táblázat Az elődközségekben 1872-1945 között házasságot kötő vőlegények és menyasszonyok születési hely szerinti megoszlása (főben és százalékban)

	Vőlegény		Menyasszony	
	fő	%	fő	%
Előd községek	5	5,4	36	39,1
Komárom vármegye	19	20,6	6	6,5
Budapest	9	9,8	11	11,9
Egyéb	59	64,2	39	42,5
Összesen:	92	100	92	100

A helyi adatok is azt erősítik meg, hogy a vőlegények közül csupán minden negyedik született a megye és/vagy valamely elődközség területén szemben a menyasszonyokéval, akiknek közel fele volt a szűkebb vagy tágabb értelemben helybéli. Az a tény, hogy valaki a helyi közösségen kívülről választ házastársat magának azt is jelezheti, hogy maga a közösség sem kívánja már erős kontroll alatt tartani fiataljait. Természetesen ez a párválasztási forma nem feltétlenül jelentette azt, hogy a szűkebb környezet nem szólt bele a döntésbe, de a helyi zsidóság asszimilálódásának hagyományokat gyengítő hatásaival vélhetően e területen is számolnunk kell.

¹⁸ Karády Viktor: Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá?. In: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. (Szerk.:Karády Viktor) Bp. 1997 p. 179.

Ezen folyamat a leginkább a megkötött házasságok homogám vagy heterogám jellegében érhető tetten. A vegyes házasságok aránya egyértelműen jelezheti, hogy a vallási előírások már kevésbé érvényesülnek az adott csoporton belül. A zsidó vallási előírások közül azonban e helyütt mindenképpen meg kell említenünk egyet, amely befolyásolta a vegyes házasságok megkötését és egyúttal jelezte bizonyos normák továbbélését. Mózes törvényei szerint az utódok anyai ágon válnak a zsidó közösség tagjaivá, ezért amíg a zsidó férfiak számára engedélyezték a keresztény nővel kötött házasságot, addig ennek fordítottját kevésbé preferálták, mivel a nem zsidó férfiak már csak a családon belüli hatalmi helyzetüknél fogva is megakadályozhatták a gyermekek zsidó normák szerinti felnevelését.

A tatabányai adatok azt jelzik, hogy a helyi zsidóság körében még továbbra is éltek azok a vallási normák, amelyek előnyben részesítették a homogám házasságokat, de ennek változását jól mutatja, hogy az 1872-1945 között megkötött házasságok közül már minden harmadik heterogám volt. Az 1910-1919, valamint az 1930-1939 közötti időszak volt az, amikor jelentős mértékben nőtt a vegyes házasságok aránya.

5. táblázat Az elődközsegekben élő zsidó személyek által kötött heterogám és homogám házasságok megoszlása 1872-1945 között

Vőlegény/menyasszony vallása	esetszám	%
homogám (izraelita-izraelita)	85	68,5
izraelita – római katolikus	17	13,7
izraelita – református	5	4
római katolikus – izraelita	12	9,7
evangélikus – izraelita	1	0,8
református – izraelita	4	3,2
Összesen:	124	100

A század első évtizedében megkötött házasságok 44%-a, az 1930-as években pedig ezek 40%-a volt heterogám. A vegyes házasságok elterjedése mögött az első korszakban az I. világháborút említhetjük meg legfőbb okként, amely a házassági piac jelentős szűkülését eredményezte (ti. a férfiak többségét frontszolgálatra vitték), a másodikban pedig a zsidósággal szembeni erőteljesebb fellépést sürgető jogalkotással és az antiszemitizmus megerősödésével hozható összefüggésbe azáltal, hogy az érintettek a vegyes házasságtól remélték helyzetük jobbra fordulását.

A jelentős férfifébbletet felmutató házassági piac ezen sajátosságára utalhat az is, hogy minden ötödik (20,6%) menyasszony idősebb volt vőlegényénél. Az egyes esetekben a tíz évet is meghaladó korkülönbség azt is jelezheti, hogy a nagy kínálat miatt a társat kereső nőknek lehetőségük volt a fiatalabb korosztály képviselői közül is párt választaniuk és ez nem váltotta ki a helyi közösség rosszallását sem.

Mindezek ugyan jelezhetik a házasságkötésre vonatkozó normák megváltozását, ám ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy az elődközségek területén élő párok hány éves korukban kötöttek házasságot, akkor ezen adatok továbbra is a menyasszonyok és vőlegények hagyományokhoz való ragaszkodását mutatják.

6. táblázat Az elődközségekben megkötött házasságok megoszlása a vőlegények és menyasszonyok életkora alapján 1872-1945 között (főben és százalékban)

	Vőlegény		Menyasszony	
	fő	%	fő	%
15-20	2	1,6	22	17,9
21-24	20	16,3	39	31,7
25-30	45	36,6	32	26
31-34	34	27,6	11	8,9
35-40	5	4,1	6	4,9
41-44	8	6,5	6	4,9
45-50	3	2,4	3	2,4
50 <	6	4,9	4	3,3
Összesen:	123	100	123	100

A menyasszonyok a családi elvárásnak megfelelően egészen fiatalon, 24 éves koruk előtt (49,6%) kötöttek házasságot szemben a vőlegényekkel, akik kevésbé (17,9%) preferálták a korai házasságkötést. A férfiak későbbi házasodása elsősorban függetlenedésükkel és az önálló egzisztencia megteremtésével hozható összefüggésbe. Mindezeket alátámasztják azok a vőlegényekre vonatkozó adatok is, amelyek szerint a házasságot kötő férfiak közel 35%-a (43 fő) iparos vagy iparossegéd, 25%-a (32 fő) pedig kereskedő vagy kereskedősegéd volt, s ezen foglalkozások mindegyikére igaz volt az is, hogy az e területeken való önállósodást

minden esetben egy hosszabb várakozási periódus előzte meg (pl. a megfelelő képzettség és szakmai tapasztalatok megszerzése miatt).

Tanulmányunkban a Tatabánya elődközsegeiben élő zsidó népesség demográfiai jellemzőinek bemutatására tettünk kísérletet. A 19. század végi népszámlálások adatai alapján elmondható, hogy javarészt az 1896-tól meginduló szénbányászatnak köszönhetően a századfordulón már egy jelentős, de az össznépeséghez viszonyított arányát tekintve szerény létszámúnak mondható izraelita közösségről beszélhetünk. Mind a népszámlálási adatok, mind pedig az elődközsegekben vezetett születési, házassági és halotti anyakönyvek bejegyzései is azt mutatják, hogy a többségében a neológ irányzathoz tartozó zsidóság már elindult az asszimilálódás útján, de a gyermekvállalással és a házasságkötéssel kapcsolatos szokásaik tekintetében még ragaszkodtak a vallási előírásokhoz. Mondhatjuk ezt annak ellenére, hogy a vizsgált időszakban már kimutatható az ezekre vonatkozó normák gyengülése is.